

Ա Ն Հ Ա Շ Տ Ը

(Ժողովրդական կենսագիր)

Ա

Ն... գաւառի ճոխ և փարթամ գիւղերից մինն է Ն... գիւղը: Շրջապատուած այգեստաններով, գեղեցիկ պտղատու պարտէզներով, խիտ խիտ անտառներով, բաղցրահամ և կարկաչուն աղբիւրներով. նա բոլոր շրջակայ բնակիչների համար մի դախտանման տեղ էր համարուում: Գիւղացիների առողջութիւնը, թշերի կարմրութիւնը, առոյգութիւնը, ամենքի մէջ նախանձ էր զարթեցնում և շատերը ամառուայ սպանիչ տարութիւնից ազատուելու համար գալիս էին այդտեղ գով, առողջարար, թարմ օդ ծծելու ու համեղ պտուղներ վայելելու:

186... թ. յուլիս ամիսն էր:

Արծաթափայլ լուսինը բաւական բարձրացել էր երկնակամարի վրայ և արթուն աբաղաղը կանչել էր մի անգամ: Բայց ամբողջ գիւղը դեռ ընկղմուած էր բաղցր բնի մէջ, որովհետեւ օրը կիրակի էր, աշխատանք չը կար: Լուսաստղը դեռ պայծառ կերպով շողում էր հորիզոնի վրայ, կարծես նա թռթռում էր ուրախութիւնից, աւետելով լոյսի մծտաւօր գալուստը: Խորին լռութիւն էր տիրում: Հեռւում երկու ստուերներ երեւացին այն մեծ ճանապարհի վրայ, որ բաղաբից տանում էր դէպի գիւղը: Շուտով այդ ստուերները ո-

րոշ կերպարանք ստացան և կարելի էր նկատել երկու ճանապարհորդներ, որոնք քաղաքից ոտքով գիւղն էին գալիս: Նրանք ընթանում էին յամրաքայլ և կիսախաւարի մէջ դժուար էր պարզ կերպով որոշել նրանց դիմագծերը: Շուտով հորիզոնը սկսեց լուսաւորուել և այդ միջոցին ճանապարհորդները բարձրացան մի բլրի վրայ ու այնտեղ կանգ առնելով, դիտում էին բնութիւնը:

Մի աննման առաւօտ էր բացւում: Արեգակը դեռ դուրս չէր եկել, բայց նրա կարմրաշէկ ճաճանչները բոցավառել էին հորիզոնը: Մեզմ' ու պաղ գեփիւռը, տերեւների սօսափիւնը, թռչունների դայլայլիկը, հօտաէտ ծաղիկների բուրմունքը և բնութեան խորհրդաւոր լուսթիւնը, ամենապաղարին մարդի մէջ անգամ բանաստեղծական խանդ, սէր և ուրախութիւն էին զարթեցնում: Եւ մեր ուղեւորները զմայլուած էին այն փառահեղ տեսարանով, որ բացուած էր նրանց առաջ: Արդէն լոյս էր, և այժմ՝ կարելի էր նկատել նրանց դէմքերի վրայ մի խորին մտահոգութիւն:

Նրանցից մինը, մի կարճահասակ ծերունի էր, առողջ և պնդակազմ, նրա ճերմակ մազերը թափւում էին ուսի վրայ և նրա լայն, կնճիռներով ու խորշումներով ծածկուած ճակատը մի անսովոր մտահոգութեան կնիք էր կրում իր վրայ: Նա իր վշտոտ ու մրուայլ աչքերը մերթ բարձրացնում էր դէպի երկինք, մերթ բլրի աջ կողմը ձգուած գերեզմանատան կողմը և արտասուքի կաթիլները թափւում էին և ծեր այտերի վրայից իջնում դէպի ալեգարդ միրուրը: Մերօրն ու այտերի վրայ, որպէս անցեալ առուգութեան փառացորդ, դեռ երեւում էր թեթեւ կարմրութիւն, իսկ ամբողջ կերպարանքը ցոյց էր տալիս, որ նա ժամանակով մի շատ գեղեցկատեսիլ երիտասարդ է եղել: Ձեռները աշխատաւորի նման կոշտ և պինդ էին, իսկ քայլերը՝ ամուր և հաստատ, չը նայելով իր մեծ տարիքին: Նա հագնուած էր գիւղական պարզութեամբ, բայց անսովոր մաքրութեամբ և վայելչութեամբ, այնպէս որ ըստ

Երեւոյթին նա ոչ միայն հասարակ գիւղացիներից չէր, այլ գուցէ և գիւղում մի պատուաւոր պաշտօն էր վարում: Եւ, յիրաւի, Թովմաս ապօրը—այսպէս էր նրա անունը—ոչ միայն իր գիւղում, այլ և քաղաքում և ամբողջ գաւառում հռչակուած էր իբրեւ մի արդար, խելացի և անտես ձերունի, բայց մի և նայն ժամանակ խիստ և աննկուն բնաւորութեան տէր: Ով որ մի վէճ, մի կռիւ ունէր, կամ խորհուրդ ունէր հարցնելու, գիմում էր Թովմաս ապօրը և նա ամենքին դո՛հ ճանապարհ էր ձգում: Մինչև անգամ նրա հասակակից ձերերը նրանից պատկառում էին և գիւղը շատ ազէտներից ազատուելու համար նրան էր երախտապարտ:

Այդ առաւօտ Թովմաս ապօր կերպարանքից երեւում էր, որ մի անսովոր բան յուզում էր նրա հոգին: Յանկարծ նրա մտայլ դէմքի վրայ բարկութեան մի փայլ անցաւ և նա ինքն իրան բացականչեց.

—Ոհ, ինչքան վատ են մարդիկ, ինչքան չար և ապականուած են:

Նրա միւս ընկերը, որ մինչև այդ ժամանակ մի ահագին գաւազանի վրայ կռթնած լուռ մտածում էր, այդ բացականչութիւնը լսելով իր թմրութիւնից սթափուեց և մի տխուր նայուածք ձգելով ձերունու վրայ, կարծես կամենում էր հարցնել, ինչ է նշանակում այդ բացականչութիւնը:

Երիտասարդը 23—24 տարեկան էր և այնքան նման ձերենուն, որ կասկած չը կար, թէ նրա որդին է: Նա հօրը հակառակ բարձրահասակ էր, և գեղեցկատեսիլ: Թուխ գանգրաւոր մազերը ծածկում էին նրա գլուխը, ճակատը վեհ և լայն էր, թշերից կարծես արին էր կաթում, ատամները ձիւնի պէս սպիտակ, բայց բիթը փօրը ինչ մեծ, իսկ մետաքսի նման կակուղ, բարակ ընչաչքը մի առանձին սիրունութիւն էր տալիս նրա դէմքին: Վիզը երկար, կուրծքը լայն, ձեռները հաստ, զօրեղ և աշխատանքից կոշտացած: Նա փոքր ինչ լու էր հագնուած. հաստ կաշուի ճանապարհային կոշիկներ

հասնում էին մինչև նրա ծնկները. նա հագած ունէր մի ղանափուղ արխալուղ, վրայից մի սև մահուդէ չէր քեզկա, մէջքը սեղմած արծաթեայ կամարով և նրանից կախ ընկած մի փոքր դաշոյն. Սակայն առաջին նաշուածքով կարելի էր տեսնել, որ նրա ամբողջ կերպարանքը վշտով համակուած էր և մի ներքին ցաւ տանջում էր նրան. նա կարծես բոլորովին մոռացել էր բընութեան հրաշալի գեղեցկութիւնը և միայն հօր բացականչութիւնը և գիւղից լսուող զանգակի ձայնը սթափեցրին նրան և նա մի առանձին հիացմունքով դիտեց գեղանկար տեսարանը ու կարծես դրանով սփոփանք գտաւ իր ցաւին, որովհետեւ դէմքը պարզուեց:

—Ոհ, ինչ գեղեցիկ տեսարան է, ինչ գեղեցիկ առաւօտ է, գոչեց նա:

—Այո, որդի, ասաց հայրը, խաչակնքելով ի լուր զանգակի, և կարծես իր ներքին մոռածմունքին պատափանքելով, և այդ անաստուածը այսպիսի դրախտ ունէր, բայց կոբցրեց, այսպիսի բախտաւորութիւնը անտանելի թշուառութեան հետ փոխեց, օտանալակ տուեց իր պապերի օջախի անունը, պատիւը, քանդեց, աւերեց այդ շէն և ամեն բարիքներով լի հայրենի տունը: Ոհ, Աստուած,—և ծերունին նորից խաչակնքեց ու վշտոտ հայեացքն ուղղելով դէպի այն կողմը, որտեղից զօղանջում էր զանգակը—ոչ մի հայ քրիստոնեայի անառակ, փուչ որդի չը տաս, թող աւելի շուտ մեռնի իմ որդին, եթէ նա իմ օջախը նոյնպէս բռնացնելու է, իմ նամուսը ու անունս ցելսի հետ է հաւասարեցնելու: Անիծեալ լինեն այդ գինեվաճառները, նրանք մեր ժողովրդի ցեցերն են, քանի բանի տներ քանդեցին:

Եւ ծերունին չը կարողացաւ զսպել արտասուքը:

—Ապեր, ինչ կայ, ինչո՞ւ այդպէս տխուր էր, միթէ երէկ քաղաքում մի վատ լուր էր իմացել:

—Սարգիս-ջան, որդու հարցին ուղղակի պատաս-

խանելու փոխարէն ասաց հայրը, — երգուիր այսօրուայ անմահ պատարագի վրայ, որ կեանքումդ սարգ գինեառն չի տեսնի, աղապէս ես բեզ իմ օրդին չեմ համարի:

— Միտիտ կաց, ապեր, բո հրամանը ինձ համար սուրբ է. ես նրա համար չեմ ուսում առել, որ ժամանակս գինեառնը անցնեմ: Ախ, երբ կը գայ Արշակ-բէգը, մենք միասին գործի կենանք: Դու կը տեսնես ապեր, թէ մենք ինչեր կանենք, մենք կը կերպարանափոխենք մեր գիւղը:

— Աստուած տայ, Աստուած տայ, օրդի, ապրէր. Արշակ-բէգը, յայտ ունեմ նորից սարի կը կանգնեցնի իր պապերի օջախը, բայց խեղճ տղայ, նա, երեւի ստիպուած կը լինի կիսատ թողնել ուսումը ու գալ:

— Ինչու, ապեր, ինչ կայ:

— Կարելի է հարցնել ինչու, երբ նրա հայրը Զօհրաբ-բէգն է, այդ անաստուած, անխղճմտանքը: Լսիր, ես բեզ պատմեմ թէ նա ինչ օր է պատրաստել իր մի-նուճար օրդու՝ Արշակ-բէգին և խեղճ աղջկան՝ Սօնային:

Երիտասարդը ցնցուեց վերջին անունից, բայց կարողացաւ թագցնել յուզմունքը:

— Դու չատ բան չը գիտես, ինչպէս և Արշակը, բանի որ փօրը ժամանակից ձեզ ուղարկեցինք Շ... ուսում առնելու: Ինչ մխիթարութիւն պէտք է դանէ խեղճ տղան, երբ վերադառնայ Մոսկուայից, երանի թէ նա հօրը նման չը մոռանայ իր հայրերի օջախը: Է՛հ, լաւ, որ ես բեզ չուղարկեցի Մոսկուա, մեզ պէտ հասարակ գիւղացիների համար հայոց հոգեւոր դպրոցում ստացած ուսումն էլ բաւական է. դու չը պէտք է մոռանաս, որ քեզ սպասում են եղն ու լուծը, արտն ու կալը:

— Հայր, ասաց Սարգիօր, Արշակի մասին կարծիքդ սխալ է. նա այն տղաներից չէ, դու կը տեսնես, որ նա հաւատարիմ կը մնայ իր հայրենի օջախին. նա շա-

ըունակ ինձ գրում է, յայտնում է իր ծրագիրները. նա ամենեւին դռուզ չէ հօր պէս և նա իրան այնպիսի գիւղացի է համարում, ինչպէս մենք:

—Աստուած տայ, Աստուած տայ, որդի, բայց լըսիր պատմութիւնս: Քսան հինգ տարի առաջ, երբ կենդանի էր մեր մէլիք Սահակը — Աստուած նրա յիշատակը բաղցր անի — այս մեր գիւղի և ահագին կալուածների տէրը, մեր գիւղի կեանքը, վիճակը բոլորովին ուրիշ էր. մէլիքը ոչ թէ կալուածատէր աղայ էր, այլ հասարակաց հայր. նա գիւղացիներին խնամում էր իր զաւակների պէս, շատ բարի էր, ահագին բարեբարութիւններ էր անում, ոչ ոք նրանից զուլում չէր տեսնում, մեծ ու պստիկ սիրում, յարգում էին նրան, գիւղում մի հատ անգործ, աղքատ մարդ չը կար: Ախ, ինչքան լաւ էր այն ժամանակ. որ ջահիլը կը համարձակէր իր հօր կամ ծերունիների մօտ նստել, գինի խմել, հարբել. մէլիքը կտոր-կտոր կ'անէր նրան: Բոլոր ջահիլները նոր հարսերի պէս ամաչկոտ էին. լի օրերը աշխատում էին դաշտերում, հանդերում, այգիներում: Թո՛ւ օրերը ձիախաղութեան, զինախաղութեան յետեւիցն էին. ամեն մինը մի-մի առիւծ էր դաշտում, իսկ տանը՝ մի-մի հարս: Ափսո՛ս էն օրեր. էլ չենք տեսնելու:

Եւ ծերունին խոր հառաչ քաշեց.

—Դժբախտաբար, շարունակեց նա, մէլիքը և խանը մը այնպէս խիստ չէին գէպի իրանց միևնուճար որդին, այդ փչացած Զօհրաբ-բէգին. պէտք է ասել, որ Զօհրաբն այդ ժամանակ մի լաւ և բարի տղայ էր, գիւղի միւս տղերանց նման, աշխատող, ժրաջան, հնազանդ: Աստուած հոգին լուսաւորի, շատ խելօք մարդ էր մէլիք Սահակը, թէև ինձ պէս անուսում էր, բայց շատ հեռատես էր: Որդուն ուղարկեց Թիֆլիս ուսում առնելու, ասում էր, հարկաւոր է ժամանակի հետ գնալ: Զօհրաբը գնաց, երեք չորս տարի քնաց Թիֆլիսում, իբր թէ ուսում էր ստանում, բայց դու մի ասա մեր տղան

ընկնում է փչացած բեզդազանների ընկերություն մէջ
 և ուսում առնելու փոխանակ իրան տալիս է բէֆի,
 զուարճութեան, անառակութեան, նա սովորում է
 թուղթ խաղալ, նոր տեսակի խմիչքներ գործածել, հո-
 րից թաքուն մեծ մեծ պարտքեր անել, Երբ մէլիքը ի-
 մացաւ բանի էութիւնը, արգէն նա փչացած էր. նրան
 յետ բերեց գիւղը. այստեղ ևս նա հնար գտաւ շա-
 րունակել իր անառակ կեանքը. նրա յետեւից մեր գիւ-
 ղը մուտք գործեցին նոր տեսակի խմիչքներ—կօնեակ,
 բօմ, շամպայն, որ թաքուն ծախում էին մի բանի գի-
 նեկամառներ Զօհրաբ-բէգի օգնութեամբ. ինքն էր
 ստիպում նրանց բերել տալ թիֆլիսից այդ խմիչքները.
 գիշերները նաև մի բանի իր ընկեր ուրիշ բեզդազանները
 դալով այդտեղ, հաւաքւում էին և թաքուն թուղթ
 խաղում, անառակութիւններ անում, Խեղճ մէլիքը խը-
 րատեց, պատժեց, լացեց, անիծեց, այինչ չեղաւ...
 մայրը վաղուց դարգից գերեզման էր իջել, Մէլիքը
 կարծեց, որ եթէ Զօհրաբի գլուխը կապի, ամուսնացնի
 դուստր խելքի գալ, մարդ դառնայ. նա պատկեց նրան
 մէլիք Ռստամի սիրուն աղջկայ, Հռիփսիմէի հետ. Մի
 բանի ժամանակ Զօհրաբը իր անպիտան վարմունքից
 յետ կացաւ, բայց հէնց որ մէլիքը մեռաւ, իրան ա-
 զատ զգաց, դարձեալ սկսեց իր նախկին կեանքը, Խեղճ
 մէլիք. մեռնելիս, աղաչում, պաղատում էր ինձ, ասե-
 լով. «Ես գիտեմ, Թովմաս, որ խեղճ հորսս, Հռիփսի-
 մէն և Թօռնս, Արշակը, նեղութիւն են քաշելու, դոնէ
 դու մի թողնիր նրանց, օգնիր նրանց»:

Մերունին զգացուած այս յիշողութիւններից, սրբ-
 բեց արտասուքը, ապա յարեց.

—Ախ, ինչքան չք բաշեց խեղճ և անբախտ Հռիփ-
 սիմէն Զօհրաբ-բէգի ձեռքից. որ չէր լինի, որ խեղճ
 կնկան ը ծեծէր. նա հարբած գալիս էր տուն, կա-
 տաղած գաղանի նման. կին, ծառայ, աղախին, ամենքը
 ենթարկւում էին նրա հայհոյանքներին, ամենքին թա-
 կում էր, շան շարչարանք էր տալիս. Միւս կողմից, երբ

մեր կողմերում նոր կարգերն ու օրէնքները մտցրին, օրինաւոր ուսում չունենալով, նա մնաց չչլլուած, չը հասկացաւ ինքն իրան հաւաքել և ամեն բան թարս գնայ։ Նա իր բոլոր ունեցած չունեցածը կերաւ, գրաւ գրեց թղթախաղում։ Բարեհոգի մարդիկ էլ շատ կային, որ մի բաժակ րօմը կամ կոնեակը մի այգու էին ծախում։ շուտով գիւղն էլ գնաց, ջաղացներն էլ, այգիներն էլ, ու մալ և ամեն բարութիւններով լի, շէն օջախը բանդուեց, աւերուեց. մնաց միայն այս քարաշէն տունը, որի մէջ այժմ ապրում է ինքն ու իր աղջիկ Սօնան։ Դեռ լաւ է, որդուն, Արշակ-բէգին ուղարկեց Շ... Հայոց թեմական դպրոցը և այդտեղ աւարտելով, նա գնաց Մոսկուա ուսումն շարունակելու։ Աստուած տայ նա իր պապի օջախը շէնացնի, վառ պահի, թէև ինչ է մնացել։ Խեղճ Հոնիփսիմէ խանըմը, քանի-քանի անգամ, իր աղջկան՝ Սօնային՝ գրկին փախել, եկել է մեր տուն, մարդի ձեռքից. նա մոմի նման հալում էր օրէցօր, էլ չը դիմացաւ, երբ այդ անաստուածը տան կահ կարասիքն ևս սկսեց ծախել, և գերեզման մտաւ։ Տեսնում ես, ահա, այդ անշուք գերեզմանը. ահա այդտեղ է հանգստանում իր վշտերից այդ անմեղ հրեշտակը. մի քարի անգամ չարժանացաւ...

Ծերունին մի փոքր լռեց ու շարունակեց.

— Անիծեալն իր աղջկան ևս չը խնայեց, խեղճ Սօնային։

Այս անունի վրայ Սարգսի վրդովմունքը սաստկացաւ։

— Խեղճ Սօնա, շարունակեց ծերունին, դեռ չը գիտես, թէ էգուց քեզ ինչ ձախորդութիւն է սպասում։

— Հայր, ասաց Սարգիսը, այլ ևս չը կարողանալով զսպել յուզմունքը, էլի մի նոր ձախորդութիւն է պատահել։

— Ոհ, Սարգիս-ջան, ինչ անեմ. այդ անիրաւը իրան երեխային ևս չը խղճալով, հարբած ժամանակ տանել է տուել թղթախաղում մեծ գումար, մուրհակ

է տուել և ահա այս երկու օրը գառաատանական պըրիատաւը գալու է տունը ածուրդի գնէ, ծախէ ու հօրը աղջկան տնից դուրս տնէ. ինքն բարը գլուխը, բայց ինչ պէտք է անի թշուառ աղջիկը, ում գոնեբը ընկնի. — Բայց ինչ եղաւ քեզ, արդեօք ինչ ունեալ.

Հօր այդ լուրի վրայ, երիտասարդի ծնկները կըժկուել էին, նա գունաթափուել էր և անշուշտ կ'ընկնէր, եթէ մահակի վրայ կաթնած չը լինէր. հօր ներկայութիւնը զսպում էր նրան և նա տխուր ձայնով տասաց.

— Ոչինչ չը կայ, ապեր, մի քիչ գլուխս պտտուեց. շուտ գնանք, մայրս հիմա անհամբեր սպասելիս կը լինի...

Ծերունին վաղուց գիտէր, որ Սարգիսը և Սօնան միմեանց սիրում են, որ իր կինը փափագում էր Սօնային իրանց տանը հարս բերել, բայց նա գիտէր, որ Զօհրաբ-բէգը երբէք համաձայնութիւն չի տայ, որ իր աղջիկը հասարակ գիւղացու հարս դառնայ, միւս կողմից ևս նրա կանոնում չը կար որդու երեսը բացել, ուստի բաւականացաւ ասել.

— Աստուած ողորմած է, որդի, նա չի թողնի Սօնային ուրիշի գոնեքին. Գնանք.

Եւ երկուսն էլ, անձնատուր եղած իրանց մտածմունքներին, ճանապարհ ընկան լուռ ու մունջ և մինչեւ գիւղը հասնելը ոչ մի խօսք չարտասանեցին այլ ևս. Թովմաս ապերը ուղղակի գնաց եկեղեցի, իսկ Սարգիսը շտապեց մօր մօտ՝ հաղորդելու նրան տխուր լուրը.

Բ

Կայծակի արագութեամբ ն... գիւղում տարածուեց այն լուրը, թէ մէլիք Սահակի նշանաւոր օջախի վերջին մնացորդը, այն բերդանման տունը, որ այնքան աղէտների, արհաւիրքների գիմացել էր պարսկական տիրապետութեան օրերում և գիւղացիների համար մի

տեսակ սրբավայր կամ օջախ էր նկատուում, պէտք է աճուրդով ծախուի: Գիւղի ծերունիները և պառաւ կանայք այնքան շատ և լաւ յիշողութիւններով կապուած էին մէլիք Սահակի օջախի հետ, որ նրանց սիրտը ճշմուռեց ցաւից: Ծերունիները, պատարագից յետոյ, եկեղեցու բակում, մտածում էին մի կերպով փրկել այդ թանկագին լիշատակը:

— Ով փուշ աշխարհ, ասում էր Գիւղի ապերը, ինչ էր երէկ մէլիք Սահակի օջախը, ինչ է այսօր: Տուն չէր, այլ բարիքների ծով էր, ծով, և ով կարող էր կարծել, որ այդ ծովը կը չորանայ:

— Դրա համար են ասել աթա բաբա, որ թշնամուն էլ մարդ չը պէտք է ցանկանայ փուշ ժառանգ:

— Քարը նրա գլուխը, ասաց Մարտիրոս ապերը, բայց խեղճ են նրա որդին և աղջիկն. նրանց համար պէտք է մտածել: Ասում են, բէգզադէն շատ լաւ տըղայ է և լաւ ուսում է ստանում և նա կարող է պապի հանգած օջախը վառել: Պէտք է մի կերպ իմաց տալ նրան. կարելի է ոչ մի բանից տեղեկութիւն չունի, գուցէ գայ և մի ելը, հնար գտնի. բնա ո՞ր օրուայ համար է ուսումը: Իսկ խեղճ աղջկան, Սոնային, քանի որ մայր չունի, հայրն էլ արեւցողութեամբ և թղթախաղով է զբաղուած, պէտք է ազատել այդ տնից. լաւ էլ չէ ջահիլ ջահիլ աղջիկը մնայ իր հօր տանը, որտեղ ոչ մի մօտ կնիկ արմատ չը կայ: Եւ մի բան եմ լսել. Աստուած տայ որ դըրուտ լինի. մեր տնեցիները ասում են, որ Սոնան և Սարգիսը ստեղծուած են մէկ մէկու համար: Էլ ինչու ենք ուշացնում: Սոնային առնենք Սարգսի համար և խեղճ աղջիկը Հերիքնաղ արօր պէս մայր կունենայ: Ի՞նչ ես ասում, Թովմաս— վերջացրեց ծերունին դառնալով վերջինիս:

— Աստծուն էլ յայտնի է, որ ես և մեր պառաւը, Հերիքնաղը, մեծ բախտաւորութիւն կը համարէինք մէլիք Սահակի օջախից մի խանձուղ բերել վառել մեր օջախը, բայց միթէ չէք իմանում, որ Զօհրաբ բէգը այդ

բանին չի համաձայնի. նա պատրաստ կը լինի վերջին աղբատին, վերջին ամենափայտած մարդուն տալ իր ազնիկը, եթէ նա բէգզագէ է. նա երբէք չի համաձայնի իր ազնիկան տալ գիւղացուն:

— Բայց Սարգիսը ուսում առած, շնորհով տղայ է. ինչու չը պէտք է տալ. վերջապէս Սարգիսը կարող է գնալ ծառայութեան մօտեւ, չինօֆիկի դառնալ, գիւղացի չը մնալ:

— Աստուած մի արասցէ, բարկացած շեշտով ասաց թովմաս ապերը. Սարգիսը պէտք է իր հօր ու մօր նման գիւղացի մնայ, մեր օջախը վառ պահէ. գիւղացի էլ պէտք է մեռնենք, իմ տղան պէտք է պահէ այն հողը, որ իր պապերը, հայրը՝ իրանց քրտինքով ողողել են: Սարգիսն ինքն էլ ամենեւին սէր չունի բաղաբացի դառնալու. նա ասում է գիւղացին կրթութիւն ստանալով պէտք է իր գիւղում մնայ:

— Գործը, ուրեմն, մի բիշ գծուարանում է, թովմաս ապեր, ասաց 40 տարեկան մի համիա գիւղացի. բայց էլի պէտք է փորձել, գուցէ Աստուած յաջողեց: Ես կարծեմ, շատ լաւ կը լինի, որ հէնց հիմա դու և տէրտէրը գնար Զօհրար բէգի մօտ խնամխօսի և տէրտէրը թող հասկացնի նրան. թէ ինչ կը լինի Սօնայի վիճակը, եթէ տունն էլ ծախեն: Բան է, նա յամառուեց, չը համաձայնեց, պէտք է այն ժամանակ իմաց տալ որդուն, Արշակ բէգին, որ գայ, իսկ մինչ այն, պէտք է ջա մ ա յ ա թ ո վ խնդրել Մկրտիչ Խօջայից, պարտատէրից, որ մի առժամանակ յետաձգէ տունը ծախելը, մինչև Արշակ բէգը վրայ հասնէ:

— Աստուած խղճմտանք տալ Մկրտիչ Խօջային, այդ անիրաւը ծծեց ամբողջովին խեղճ մէլիքի տուն-տեղը, էլ բան թողեց, հիմա էլ աչքը տնկել է կիսաքանդ տան վրայ:

— Դէ գնացէք, այսօրուայ սուրբ պատարագը ձեզ օգնական լինի:

Թովմաս ապերը և տէրտէրը ուղղեցին իրանց քայ-

լերը դէպի Մէլիբանց հինաւուրց տունը, կամ օջախը, ինչպէս ընդունուած էր ասել:

Առաջին տեսքից կարելի էր կարծել, որ հինաւուրց տունը, արդարեւ, մի բերդ է եղել, բայց ժամանակից կամ թշնամու յարձակումներից այնպէս բայրայուած և աւերուած, որ դժուար էր կարծել, թէ նա մարդաբնակ է: Ընդարձակ բակը, ուր մտան Բովմաս ապերը և քահանան, որդերից կրծոտուած և մի կրնկան վրայ ճըռճըռացող մեծ դռնով, կատարեալ ամայութիւն էր ներկայացնում: Նրա մի մասը միայն կոխոտուած գետին էր ներկայացնում, իսկ չորս կողմը ծածկուած էր անպէտք բանջարներով և որոմներով: մի բանի կիսաչորացած ծառեր էլ տխուր տխուր նայում էին և կարծէք զարմանում, որ իրանց դեռ չեն կտրել վառել: Բակի մի ծայրում, արդէն գտած և կործանուած փայտեայ ցանկապատի մօտ աեմնում էր մի ջրհոր, նոյնպէս կիսակործան չարխով և ժանգոտած սառինջով (ջրի դուլ): Հնութիւն, անկենդանութիւն, ցրտութիւն էր փչում այդ բակից, թէև ամառային պայծառ և տաք արևը ամեն տեղ կենդանութիւն և ջերմութիւն էր տարածում: Տնդահան եղած բարէ սանդուխներով թովմաս ապերը և տէրտէրը մտան տան էյվանը, ուր մի պառաւ կին, տան սպասուհին, մի ժանգոտ կաթսայի մէջ բրինձ էր լուանում: մի օջախի վրայ ևս մի մեծ կաթսայում ջուր էր եռում և մի գիւղացի տղայ երկու երեք միրհաւ փետրահան էր անում:

Տեսնելով բահանային և թովմաս ապօրը, պառաւը փերկացաւ և, քէթկալը բարձրացնելով, մօտեցաւ տէրտէրի աջը առնելու:

— Օրհնեալ լինիս, Շուշանաքեր, քէզը տանն է. երևի այս միրհաւերը ինքն է որսից բերել:

— Ոչ, տէրտէր, էն փուչ եգան քէզն է ուղարկել, որ փլաւ եփենք, որովհետեւ իր ընկերների հետ գալու է թուղթ խաղալու: Տէրտէր, ախր երբ է խելքի գա-

լու, բայց մարդ տանը հասած նշանացու աղջիկ կունենայ էլի կը շարունակի իր փութիւնները. խեղճ աղջիկը դարդից հալ ու մաշ է եղել: Արշակ-աղան էլ չի գալիս. նա է մնացել մեր միակ յոյսը, ես էլ մի ոտս գերեզմանում: Եթէ էսօր էգուց մեռնեմ, էլ ո՞վ տէր, տիրական պէտք է լինի խեղճ Սօնային:

— Լաւ, լաւ, Աստուած ողորմած է, նուշան-արեր, դու այն ասան, ինչ է անում Զօհրար բէգը. մենք խէր բանի համար ենք եկել:

— Աստուած յաջողեցնի, իմ սիրտս հէնց զգաց երբ ներս մտաք. հանգուցեալ Հռիփսիմէ խանըմիս փափագն էլ այն էր, որ Սօնայի և Սարգսի բախտերը միացնէ. վերջապէս խեղճ Սօնաս՝ մի բախտաւոր օր կը տեսնէ, բայց կը համաձայնի Զօհրար բէգը:

Եւ պառաւ գլուխը օրօրեց:

— Բարձրացէք, նա թալարում՝ նստած, չիրուխ է քաշում ու կօնեակ խմում:

Տէրտէրը ու Թովմաս ապերը բարձրացան խարխուլ ու ոտնաբայլերի տակ ճարճատող փայտեայ սանդուխներով ու մտան թալարը. Դա մի մեծ, լայն սրահ էր պարսկական փէնջարէներով և պարսկական ճարտարապետութեան զարդագրուագներով. տեղ տեղ սոկեղօծ դրուագները սեւացել էին և քանդուել. առաստաղի վրայ ևս կտուրից թափած անձրևի կաթիլները հետքեր էին թողել: Մի բանի տեղ, պատուհաններում, նոր կարկատաններ էին երևում և ամբողջ սրահը ներկայացնում էր հնի և նորի մի խառնուրդ. կողիտ կարկատաններ, անհմուտ կերպով լցրած ծակ ու ծուկեր, հին փառքի, ճոխութեան, չալլութեան բեկորներ ու աղբատութեան ապացոյցներ, ինչպէս և նորագոյն բազաբակրթութեան նշաններ: Թալարի յատակը փռուած էր հնացած, խաւը բոլորովին կորցրած գորգերով, ճղրտուած կարպետներով և նոյն-խոկ խսիրով:

Սեւացած և տեղ տեղ զառ բանդակագործական զարդերը պահպանած պատերի վրայ կախ էին տուած

բաղմամբիւ մտրակներ, մի քանի հրացան, ատրճանակ, թրեր, վառօդամաններ: Թալարի առաջ ընկած պատշգամբի փայտեայ սիւներից կախուած էին երեք մեծ վանդակ, որոնց մէջ մի բազէ և երկու թարլան թռչուն իրանց գիշատիչ դէմքերով և ոտներին կապած զանգակիկներ զօդանշիւնով կարծես կամենում էին հասկացնել մտնողներին, թէ պատրաստ են նորից միրհաներ, կաքաններ որսալու:

Փէնջարաների առաջ մի քանի որսկան թաղիներ մրափում էին և նրանց մօտ դրուած էին փայտեայ ամաններ, կերակրի փնացորդներով:

Այդ մտրակները, վառօդամանները, այդ բաղէները և որսկան շները ապացոյց էին թէ տանտէրը հաւատարմութեամբ պահպանում է այն աւանդութիւնը, որի համաձայն բէգերի և մէլիքադաների միակ ազնիւ պարապմունքը համարւում է որսորդութիւնը ու ձիասպասակութիւնը:

Տանտէրը, Ջօհրաբ բէգը, մօտ 45 տարեկան մի տղամարդ էր ալքօհօլականութեան ընտելացածի բոլոր նշաններով. նրա նայուածքը, շարժումները խոժոռ էին և հրամայողական. նա այդ րոպէին նմանում էր այն մարդին, որ բարկացած իրան հասած որ և է անաջողութեան կամ ձախորդութեան վրայ, առիթ է որոնում մէկի գլխին թափելու իր դառնացած հոգու բոլոր մաղձը:

Տեսնելով քահանային և Թովմաս ապօրը նա խոժոռեց դէմքը և նրանց բարեին, գլխի թեթև շարժումով հաղիւ պատասխանեց, ու ձեռքով նշան արեց, որ նստեն գորգի վրայ, ապա դժկամակ ձայնով հարցրեց:

— Հը, ինչ կայ, որ խաչիցն է, որ ինձ մտներդ էք ձգել, ուրախացել էք հա, որ այս տունը ծախուելու է. ես չառ լաւ գիտեմ, որ դուք միայն ուրախանալ կարող էք. գիւղացին երբ չէ ուրախանում, տեսնելով բէգերին հասած ձախորդութիւնը:

— Աստուած չանէ, որ մենք ուրախանանք մէլիք

Սահակի օջախին հասած դժբախտութեան վրայ, բեգ, ասաց ծերունի թովմասը. դուք ձեր հոգու վրայ մեղք էք աւելացնում. ընդհակառակը ամբողջ գիւղը խոր ցաւ է զգում. միթէ այսօրն էլ պէտք է տեսնէի՞նք, որ մէլիք-Սահակի վերջին օջախը քարուքանդ լինի և նրա յիշատակը ջնջուի այս գիւղից:

— Բեգ ինչ, ես գիտեմ իմ հօր տունը, իմ ժառանգութիւնը. այդ էր մնացել, որ բնձառա գիւղացիներն ևս խղճան ինձ: Եթէ հայրս, մէլիքը, ձեզ այդքան երես տուած չը լինէր, այսօր բաները այստեղ չէին հասնի. նրա անխելքութեան շնորհիւ դուք, բնձառա գիւղացիներդ, մալ ու ապրանքի, հողի այգու տէր էք դարձել և այսօր էլ համարձակում էք ինձ խրատներ կարդալ. Բայց սպասեցէք, շատը գնացել քիչն է մնացել. թող տղաս, Արշակ բեգը դայ, չինովնիկ դարձած, ես ձեզ ամենքիդ ցոյց կը տամ, թէ ով է բեգը, ով է գիւղացին:

— Օրհնուած, ասաց լրջօրէն քահանան, այդ տարիքումդ դեռ էլի չես խրատուել. հայրդ, մէլիք-Սահակը— Աստուած հոգին լուսաւորի, նա մեզ պահպանում էր՝ իբրեւ իր դաւակներին: Բայց այդ թողնենք, բեգ, մենք այսօր եկել ենք, այս հին մեր օջախից մի կրակ տանենք մեր օջախը վառենք, այս հին այգուց մի պտուղ տանենք, մեր այգին պտղաբերենք. ընդունիր մեր խնդիրը: Միթէ գիւղացի լինելով մենք մարդիկ չենք, որ շարունակ մեզ նախատում ես. մենք մեր ճակատի հալալ քրտինքով, մեր աշխատութեամբ պահում ենք մեր ընտանիքը, տունը: Յիշիր, որդի, ինչպէս էր վարւում մեզ հետ ողորմածահոգի հայրդ:

— Ձեմ հասկանում, ինչ էք ուզում, ասացէք շուտով տեսնեմ:

— Թովմաս ապերը եկել է Սօնային իր որդի Սարգսի համար հարս ուզելու:

Ձօհրաբ բեգը խնկարձ տեղից ցառկեց խայթուածի պէս:

— Ի՞նչ, ինչ, պոռաց նա, իմ աղջիկս, Սօնային, մէ-

լիք-Սահակի թողան, դուք համարձակում էք ուզել՝ մի հասարակ, քնձռոտ գիւղացու համար։ Ախ, Աստուած, այս խայտառակութեան, անպատուութեան էլ արժանացրիր ինձ։

Եւ նրա աչքերը բարկութեամբ շողացին։

Թովմաս ապերը և քահանան ոտքի կանգնեցին։

— Զօհրաբ բէգ, ասաց առաջինը, դու սխալում ես. այդ քնձռոտ, հասարակ գիւղացին, որ իր հալալ աշխատանքով ապրում է, ամենեին պակաս չէ այն բէգ-ղադաներից, որոնք փչացնում են իրանց հայրերի աշխատածը։ Դու զուր ես աքացի տալիս քո աղջկայ բախտին. Սօնան աւելի բախտաւոր կը լինի իմ տանը, քան այստեղ։ Մի իրան էլ հարցրու տես ինչ կասի։

— Իմ աղջիկս, Սօնան, կարծում ես կը համաձայնի գիւղացու կին դառնալ, տիմար ծերուկ, սպառնալից մօտեցաւ Թովմաս ապօր Զօհրաբ բէգը։ Շատ սխալում ես. քո տղան կարող է միայն իմ աղջկայ սպասաւորը լինել, իսկ եթէ նա, Աստուած մի արասցէ, այդ տեսակ բան ցանկանալու լինի, ես նրան այս իմ ձեռքերով, կտոր կտոր կանեմ։ Դուրս կորէք այստեղից, էլ իմ տան չէմքս չը կոխէք։

— Հա, հա, հա, բրբջալով դիմեց նա այդ միջոցին թաւարը մտնող մի բանի նոր հիւրերի. լսիր, Եգան-բէգ, լսել ես կեանքումդ այսպիսի յանդգնութիւն. իմ հօր երէկուայ բէգաւոր եկել է այսօր իմ աղջիկն ուզում է իր տղի համար. քնձռոտ, տրեխաւոր գիւղացին համարձակում է աչքը տնկել բէգի աղջկայ վրայ։ Ի՞նչ էք ասում։

— Այդ լրբութիւն է, կատարեալ լրբութիւն. բէգի աղջիկը ինչպէս կարող է գիւղացու կին դառնալ, պատասխանեցին բէգերը։

— Բաւական է, բաւական, ասաց Թովմաս ապերը, գնանք, տէրտէր։ Ճշմարիտ է, գիւղացին ո՞վ, բէգն ո՞վ. գնանք մենք մեր արտը քաղահան անելու, իսկ բէգերը և բէգագողանքը թող արաղ խմեն, թուղթ խաղան,

որսի գնան. Խեղճ Սօնա, ափսոս մէլիք, որ այսպիսի
փուշ ժառանգները քո տեղը բռնեցին:

— Կորիւր աչքիցս, պսաւց Ջօհար-բէգը:

Տէրտէրը և Թովմաս ապէրը տխուր-տխուր ցած
իջան:

— Խեղճ Սօնա, խեղճ Սարգիս, լացակամած ասաց
Շուշան աքերը և խոր հառաչեց:

ՇԱՀՐԻԱՐ

(Վերջը միւս համարում)